

Forfatter: Flemming Conrad

Titel: Romantik (1800-1870)

Citation: Flemming Conrad: "Romantik (1800-1870)", i Flemming Conrad: *Romantik (1800-1870)*. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-periods-romantik1800-70-shoot-idm140580044084416.pdf> (tilgået 26. april 2024)

III. Genrer og digtformer

Æren for at anlægge en genremæssig betragtning på perioden 1800-70 kan tilskrives Vilhelm Andersen, der sidst i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (bd. IV, 1925, s. 799 ff.) leverer et skitse-mæssigt overblik over dens "typiske Arter og Retninger", men især dog F.J. Billeskov Jansen, hvis *Danmarks Digtekunst* når længst i denne retning.

I grunden var 1800-tallets digtning og æstetik til en begyndelse vendt imod 1700-tallets rendyrkning af genreæstetikken. Friedrich Schlegel, Jena-romantikkenes førende teoretiker, hævder således i sine "Kritische Fragmente" (1797), at "Alle klassischen Dichtarten in ihrer strengen Reinheit sind jetzt lächerlich" (*Kritische Schriften*, 1971, s. 13). Til dette standpunkt svarer en digterisk praksis, der satser på genreblanding i den enkelte tekst og på komponerede tekstsamlinger, hvori indgår tekster af forskelligt genrepræg. Denne praksis ses også i Danmark, hvor Adam Oehlenschläger med debutsamlingen *Digte* (1803) grundlægger den romantiske digtsamling bestående af romancer, blandede lyriske digte og til sidst en større komposition, her det lyriske læsedrama "Sanct Hansaften-Spil". Op gennem århundredet er titlen "Digte" og (med variationer i den konkrete blanding af genrer) denne komposition faste bestanddele af især unge digteres debutbøger: Ingemanns *Digte* (1810), Blichers *Digte* (1814), Chr. Winthers *Digte* (1828), Aarestrups *Digte* (1838); med let varierede titler viser Chr. Wilsters *Digtninger* (1827) og Ludvig Bødtchers *Digte, ældre og nyere* (1856) samme kompositoriske mønster.

Trods det tidlige 1800-tals tilbøjelighed til at nedtone bevidstheden om genrer, sker der i århundredet en opdyrkning af en lang række såvel traditionelle som nye genrer, og guldalderens vigtigste kritiske indsats, J.L. Heibergs, lægger afgørende vægt på den enkelte teksts forhold til den genre, den tilhører.

Dramatisk digtning

Som den vigtige indtægtskilde, det var, spillede teatret gennem hele perioden en vigtig rolle for tidens digtere, til en begyndelse Det Kongelige Teater, senere også Casino (1848) og Folketeatret (1857), hvortil kommer visse provinsscener.

I overensstemmelse med romantikkens ovennævnte æstetiske ideer var periodens tidligste nye dramatik imidlertid teaterfremmede læsedramaer som Adam Oehlenschlägers dels litteraturpolemisk, dels lyrisk prægede "Sanct Hansaften-Spil" (1803) og hans mere episk drejede eventyr-drama "Aladdin" (1805). Genrens store europæiske eksempel blev senere Goethes Faustdigtning, men den unge Oehlenschläger lægger sig især op ad Ludwig Tiecks læsedramatik. Imidlertid er også Grundtvigs dramatik med emner fra nordisk historie o. 1810 og Chr. Hviid Bredahls *Dramatiske Scener* (1819-33) skabt til læsning snarere end til scenen. Efter mønster fra "Sanct Hansaften-Spil" udgav J.L. Heiberg sin spex-prægede litteraturkomedie *Julespøg og Nytaarsløier* (1816) og vendte siden tilbage til læsedramaet med "En Sjæl efter Døden" (i *Nye Digte*, 1841) og endnu en litteraturkomedie: *Nøddeknækkerne. Et Satyrspil* (1845). Disse værker og ikke mindst Fr. Paludan-Müllers filosofiske læsedramatik over emner fra især græsk mytologi gør 1840'erne til læsedramaets store periode og er centrale udtryk for disse års idealistiske livsanskuelse. Paludan-Müllers læsedramatik, der undertiden tenderer i retning af det dramatiske digt, rækker imidlertid ind i de følgende årtier, hvor genren tages op af Henrik Ibsen (*Brand*, 1866, *Peer Gynt*, 1867).

Frem til o. 1825 dominerer det alvorlige skuespil den danske dramatik. Allerede i århundredets første årti vender Oehlenschläger sig til især Schiller som mønster og leverer nu et historisk idé-drama, ofte over emner fra nordisk oldtid eller middelalder som fx "Hakon Jarl hin Rige" i *Nordiske Digte* (1807); denne tendens følges op af N.F.S. Grundtvig i de just nævnte værker o. 1810. Op gennem perioden dyrkes denne genre med stor vedholdenhed af Oehlenschläger og fra 1828 af Carsten Hauch, efterhånden med stærkere sans for det interessante psykologiske spil i fx Oehlenschlägers *Dina* (1842) eller blandt de yngre i fx Henrik Hertz' *Ninon* (1848).

Jævn-sides med det historiske drama udvikles imidlertid andre typer: et skæbne-drama hos Oehlenschläger, der her følger græske mønstre ("Baldur hin Gode" i *Nordiske Digte*, 1807; "Yrsa" i *Helge*, 1814), og hos den unge Ingemann; en stærkt teatralisk skræk- og rædsels-dramatik, atter med Oehlenschläger (*Hugo von Rheinberg*, 1813) og B.S. Ingemann (*Løveridderen*, 1816) som de vigtigste navne; en genoptagelse af den fransk-klassiske tragedies formsprog, som romantikken ellers havde vendt sig bort

fra, ses bl.a. i Oehlenschlägers *Axel og Valborg* (1810), mens han i *Correggio* (1811) kappes med det tyske kunstnerdrama, der også sætter spor hos den unge Ingemann. Shakespeares dramatik, der blev oversat systematisk fra 1807 og opførtes på Det Kongelige Teater fra 1813, skønt ikke uden modstand, spillede en vigtig rolle gennem hele perioden, påvirkede den unge Ingemann (fx *Blanca*, 1815), senere Chr. Hviid Bredahl, C.J. Boye og Carsten Hauch (se Alf Henriques: *Shakespeare og Danmark indtil 1840*, 1941).

Fra ca. 1830 introducerer den yngre digtergruppe en type højere drama, der bl.a. markerer sig som sådan ved at være på metrisk form, eller ved at handlingen udspilles i en historisk ramme, evt. i fortidige, 'romantiske' miljøer; samtidig har det imidlertid affinitet til lettere skuespiltyper som vaudevillen eller eventyrkomedien. Eksempler er Heibergs *Elverhøi* (1828) og flere af hans tekster i 1830'erne, Henrik Hertz' folkevisedrama *Svend Dyrings Huus* (1837) og hans lyriske drama *Kong René's Datter* (1845). - Mod periodens slutning, sent i 1860'erne, repræsenteres det alvorlige drama af M. Goldschmidts moralske debatstykker, til dels placeret i jødisk miljø.

Medens det alvorlige drama således er næsten enerådende frem til midten af 1820'erne, bliver forskellige former for lystspil derefter dominerende. I takt hermed vinder prosaen terræn på versdigtningens bekostning som det lette dramas traditionelle form siden Holberg. 1825 introducerer J.L. Heiberg således vaudevillegenren på den danske skueplads, hvor den trods nogen modstand fra især den ældre generation får stor succes og bliver en dominerende genre i de følgende årtier med bidrag fra bl.a. H.C. Andersen (*Kjærlighed paa Nikolai Taarn eller Hvad siger Parterret?*, 1829), fra J.C. Hostrup i 1840'erne og fra Erik Bøgh i 1850'erne. Medens vaudevillen især er karakteristisk ved sin lette dialog og specielt sine musikalske indslag, spiller Holberg-traditionen en rolle for Henrik Hertz' lystspil (1826 ff.) ligesom tidligere for Ingemann (*Magnetismen i Barberstuen*, 1821) og senere for H.C. Andersen (*Den nye Barselstue*, 1845, tr. 1850). Fælles med den Heibergske vaudeville er de om det præg af samtid og københavnsk lokalkolorit, der også kendetegner fx Thomas Overskous *Capriciosa* (1836). Mod slutningen af perioden, fra o. 1850, introducerer H.C. Andersen endelig sine eventyr-komedier på det folkelige Casino-teater.

De episke genrer i metrisk form

Som tilfældet var med den dramatiske digtning, er også den episke frem til midten af 1820'erne overvejende metrisk. *Romance og kortere versfortælling*: Romancen, der siden J.L. Heibergs genreæstetiske kritik har været betragtet som en lyrisk-episk blandingsform (se *Kjøbenhavns flyvende Post*, redigeret af J.L. Heiberg, 28.1.1828, s. 42 f.; jf. hans *Prosaiske Skrifter*, bd. III, 1861, s. 209 o.a.st.), men her behandles under de episke genrer, hører til blandt periodens mest yndede digtarter. Den ligger i forlængelse af den allerede i 1700-tallets sidste årtier udbredte romance- og balladedigtning og den dermed forbundne fornyede interesse for folkeviserne. Netop denne kobling gjorde det muligt at se romancen som vidnesbyrdet par excellence om, at den nye poesi efter 1800 betød en renæssance for den nationale 'folkepoesi', ligesom mindelser om norrøne digtformer i fx Oehlenschlägers "Guldhornene" (*Digte*, 1803) kunne underbygge forestillingen om en nordisk renæssance.

Ved siden af tekster i forlængelse af 1780'ernes uhyggeballader (af bl.a. Rahbek) bearbejder Oehlenschläger til en begyndelse folkevisetemaer, specielt nogle naturmytiske trylleviser, men også gammelnordiske temaer i bredere almindelighed i sydlandske versemål, eller han digter om middelalderlige emner i folkevisestil (især i *Digte*, 1803, samt *Poetiske Skrifter*, 1805); vellykkede folkevisepasticher som fx Oehlenschlägers "De tvende Kirketaarne" (*Ny danske Tilskuere*, udgivet ved Knud Lyne Rahbek, 19.5.1808) er imidlertid relativt sjældne. Blandt genrens tidlige dyrkere ses også Staffeldt; o. 1840 får den fædrelandshistoriske romance, til dels i folkevisens form, en renæssance hos Carsten Hauch.

Ved siden af folkevisen udnyttes også den folkelige vise, således af Grundtvig i romancerne om "Villemoes" (i *Danske og Norske historiske Mindesange*, udgivne af K.L. Rahbek, 1810) og "Bisp Villum og Kong Svend" (i *Roskilde-Riim*, 1814) samt af Poul Møller o. 1817-18. En frugt af disse bestræbelser er Chr. Winthers "Træsnit" (i *Digte*, 1828), der blander middelalderlige emner med moderne.

I 1830'erne trænger et samtidigt, fx aktuelt politisk stof ind i romancen, bl.a. i Poul Møllers "Kunstneren mellem Oprørerne" (i *Nytaarsgave fra danske Digtere*, udgivet af H.P. Holst og Chr. Winther, 1838). I øvrigt udmærker 1830'erne og begyndelsen af 1840'erne sig ved en rig produktion af til dels ustrofiske versfortællinger med nutidsstof som fx Paludan-Müllers *Zuleimas Flugt. En Fortælling* (1835), Chr. Winthers "Annette" (i *Nogle Digte*, 1835) eller "I et romersk Osterie. En Skizze" (i *Digtninger*, 1843), Bødtchers "Mødet med Bacchus" (i *Gæa, æsthetisk Aarbog*, udgivet af P.L. Møller, 1846) og Heibergs "De Nygifte" (i *Nye Digte*, 1841). Flere af disse vidner om tidens Byron-fascination.

En vigtig nyskabelse inden for romancedigtningen sker med udgivelsen af de to romancekredse i Oehlenschlägers *Helge. Et Digt* (1814), der følges op af hans *Nordens Guder* (1819) og senere af Ingemanns *Holger Danske* (1837) samt Hauchs *Valdemar Atterdag* (1861) og *Valdemar Seier* (1862). Der er, som det også vil fremgå i det følgende, en tendens i perioden i retning af den store, kombinerede komposition.

Det store episke digt udvikler sig på lignende måde som de kortere former og til dels i nær tilknytning til disse. Fra århundredets begyndelse dyrker Oehlenschläger således det nordiske heltedigt, først det humoristisk tonede "Thors Reise til Jotunheim" i germansk strofeform med stof fra *Den ældre Edda* (i *Nordiske Digte*, 1807, siden stillet forrest i romancecyklen *Nordens Guder*, 1819); siden fulgte heltedigtet *Hrolf Krake* (1828). Imellem disse nordiske kompositioner ligger bl.a. Ingemanns *De sorte Riddere* (1814), der i ottaverim bygger på stof fra sagn og folkebøger, samt Grundtvigs *Roskilde-Riim* (1814), en art rimkrønike-digtning med indlagte romancer. Der er i disse år glidende overgange mellem epos, romance og romancecyklus. Senere følger Ingemanns versromaner om emner fra dansk middelalder (*Waldemar den Store og hans Mænd*, 1824, og *Dronning Margreta*, 1836). Endnu hen mod periodens slutning møder man i Chr. Winthers *Hjortens Flugt* (1855) det store fortællende digt, også henlagt til dansk middelalder.

Imidlertid rammer tendensen efter 1830 til at opdyrke emner fra samtiden også de større episke former på vers, først Paludan-Müllers store versnovelle *Dandserinden* (1833), der minder om den samtidige hverdagshistorie, siden samme forfatters versroman *Adam Homo* (1842-49). Som tilfældet var med den samtidige kortere versfortælling, vidner også disse værker om Byrons indflydelse på tidens litteratur.

Prosaens genrer

Generelt er som allerede nævnt versdigtningen dominerende frem til o. 1825. Frem til da bygger de relativt få større prosaværker på gammelnordisk sagn- og sagastof og er i et vist omfang saga-pasticher (Oehlenschlägers *Hroars Saga*, 1817, og Poul Møllers samtidige *Sandfærdig Krønike om Eyvind Skaldaspiller*). Denne tradition kan følges frem til Oehlenschlägers alderdomsdigtning og C. Hauchs *Saga om Thorvald Vidførle* (1849) samt *Fortælling om Haldor* (1864). Parallelt hermed byder perioden på en lang række oversættelser af gammelislanske sagaer ved C.C. Rafn (1821 ff.), N.F.S. Grundtvig (1818 ff.) og N.M. Petersen (1826 ff.), der kunne tjene digterne som inspiration (se Paul V. Rubow: *Saga og Pastiche*, 1923).

Romanen, der havde vundet en vis udbredelse, men ingen større prestige i 1700-tallet, står derimod i stampe i 1800-tallets første fjerdedel, både hvad angår originalværker og oversættelser, der falder drastisk i tal efter 1810 (jf. Hakon Stangerup: *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*, 1936, spec. s. 37). Men fra ca. 1825 får romanen en enorm udbredelse; bemærk dog, at der i nogen tid hersker en vis terminologisk usikkerhed, sådan at betegnelsen 'novelle' benyttes om tekster, som senere betegnes som 'romaner'.

Først blomstrer *den historiske roman* under indtryk af Walter Scott: B.S. Ingemanns kristeligt-nationale romaner om dansk middelalderhistorie (1826-35, fx *Valdemar Seier*, 1926) følges af Carsten Hauchs romaner (1834-39, fx *Vilhelm Zabern*, 1834), siden af Carl Bernhards i 1840'erne (fx *Krøniker fra Kong Christian den Andens Tid*, 1847) og endelig i periodens sidste årtier af en række meget populære romaner af Carit Etlar (fx *Gjængehøvdingen*, 1853) og H.F. Ewald (fx *Svenskerne paa Kronborg*, 1867).

Fra ca. 1830 vinder en ny romantype indpas: *samtidsromanen* (eller måske med fordel benævnt *miljøromanen*, jf. Søren Baggesen: *Den blicherske novelle*, 1965, s. 282 ff.); problemer i det københavnske borgerlige miljø kommer nu på dagsordenen, først og fremmest erotiske problemer før, i og ganske ved siden af ægteskabet, fx i fru Gyllembourgs altid krisefyldte, men dog såkaldte 'Hverdagsfortællinger' (1827-45), i Carl Bernhards ved titlen karakteristiske *Et Aar i Kjøbenhavn* med flere påfølgende romaner (1835-37) og H.C. Andersens *O.T.* (1836). Mere skandaløse sider af københavnsk *low life* skildres af Carl Bagger (*Min Broders Levnet*, 1835) og Poul Chiewitz (*Saaledes forholder det sig eller Nytaarsgave for Forlovede*, 1845, og *Fra Gaden*, 1848). Også M. Goldschmidts skildring af spændingen mellem jødisk og anden kultur i København (*En Jøde*, 1845) kan ses i denne sammenhæng.

Dannelsesromanen: Flere af de nævnte romaner som fx Ingemanns *Valdemar Seier* (1826), Hauchs *Vilhelm Zabern* (1834) eller Goldschmidts nysnævnte fokuserer på en mandlig hovedpersons livslange forhold til og (oftest, men ikke altid) sluttelige indoptagelse af den i romanen indbyggede etiske norm. En særlig gruppe tekster, der gerne karakteriseres ved en metafysisk dimension og/eller et klart markeret personlighedsideal, er blevet benævnt dannelsesromaner (til forskel fra den følgende periodes udviklingsroman, eller begge typer henregnes under sidstnævnte kategori); som denne romangrupper vigtigste europæiske mønster peges normalt på Goethes *Wilhelm Meister*-romaner (1795-1829). Hvilke tekster der bør henregnes til dannelsesromanen, er omdiskuteret; Poul Møllers ufuldendte *En dansk Students*

Eventyr (ca. 1824) har været fremdraget i sammenhængen; blandt H.C. Andersens ungdomsromaner kunne især peges på *Improvisatoren* (1835), blandt hans senere på "At være eller ikke være" (1857) samt på H.E. Schacks *Phantasterne* (1858) og Goldschmidts *Hjemløs* (1853-57), der ofte udpeges som dansk mønster-eksempel på denne romantype. Senere følger Goldschmidts *Arvingen* (1865) og på grænsen til den følgende periode Fr. Paludan-Müllers *Ivar Lykkes Historie* (1866-73). Også F.C. Sibberns *Efterladte Breve af Gabrielis* (1826) og *Udaf Gabrielis's Breve til og fra Hjemmet* (1850) kan, især set i sammenhæng, inddrages i denne forbindelse. En særstilling, bl.a. ved at være på vers, indtager Paludan-Müllers ovennævnte *Adam Homo* (1842-49). Det må imidlertid understreges, at 1800-tallets dannelsesstænkning også ses i andre genrer end dannelsesromanen. (Om genren se Aage Lærke Hansen: "Fra dannelsesroman til udviklingsroman", 1968; Knud Wentzel: *Fortolkning og Skæbne*, 1970; Aage Henriksen m.fl.: *Ideologihistorie*, bd. I, 1975; Keld Zeruneith: "Dannelsesromanens metode", 1976; Thomas Jensen og Carsten Nicolaisen: *Udviklingsromanen - en genres historie*, 1982).

Dannelsesromanens elementer af handlingsretarderende karakter såsom dagbogsnotater, breve, refleksioner, enetaler og vidtstrakte dialoger af livsanskuelsesmæssig art ses i mere rendyrket form i en teksttype, der kunne benævnes den filosofiske *diskussionsroman*. Herhen kunne regnes Henrik Hertz' *Stemninger og Tilstande* (1839), Carsten Hauchs *Slottet ved Rhinen* (1845) og især Kierkegaards romaner fra 1840'erne: *Enten-Eller* (1843) og *Stadier paa Livets Vei* (1845), der ligesom dele af den øvrige samtidige litteratur viser årtiets idealistiske livsholdning. Sent i perioden ses den første egentlige problemroman: Mathilde Fibigers *Clara Raphael. Tolv Breve* (1851). (Om sider af tidens romanlitteratur se Claes Kastholm Hansen: *Den kontrollerede virkelighed*, 1976).

Kortprosaen kommer ligesom romanen først til fuld udfoldelse et stykke ind i perioden. Stofmæssigt i forlængelse af P.F. Suhms og O.J. Samsøes nordiske fortællinger sent i 1700-tallet, men stilistisk under indtryk af Ludwig Tieck dyrker Oehlenschläger kunsteventyret ("*Vaulundurs Saga*", *Poetiske Skrifter*, 1805), jf. hans oversættelse af *Eventyr af forskiellige Digtere* (1816), eller han skriver østerlandsk eventyr i "Aly og Gulhyndy" (*Digtninger*, bd. 1, 1811). Op mod 1820 får E.T.A. Hoffmanns fantastiske fortællinger, oversat af bl.a. J.L. Heiberg i *Noveller I-II* (1818-19), betydning for B.S. Ingemann. Det store gennembrud får eventyrgenren imidlertid med H.C. Andersen (1835 ff.), der til en begyndelse inspireres af folkeeventyret. (Se i øvrigt Paul V. Rubow: *H.C. Andersens Eventyr*, 1943, især s. 24-44).

Fra 1824 blomstrer *novellen*, der havde været dyrket sidst i 1700-tallet af bl.a. Rahbek, men nu oplever en renæssance med Blichers forfatterskab, en realistisk prosa med stof af historisk eller især moderne karakter; hans hyppige jyske lokalkolorit, der kulminerer i den dialektsprogede rammefortælling *E Bindstouw* (1842), har en art parallel dels i M. Goldschmidts miljørealisme i *Fortællinger* (1846), dels i dennes noveller over jyske emner i 1860'erne. Mere pikant og stærkere pointeret fremstår novellen hos Chr. Winther o. 1840, mens den folkelige fortælling vinder frem i 1860'erne med de såkaldte skolelærerforfattere, fx Anton Nielsen (*Fra Landet, Billeder af Folkelivet i Sjælland*, 1861-63), C.A. Thyregod og Jakob Nielsen (Knud Skytte: *Jydsk Bondeliv*, 1867-74).

Forskellige til dels *ikke-episke prosaformer* udvikles fra o. 1820, fx i Poul Møllers satiriske og parodierende forfatterskab; nævnes kunne også anekdoten i H.C. Andersens *Billedbog uden Billeder* (1840), det lyriske stemningsbillede i hans *En Digtters Bazar* (1842), samt dele af Kierkegaards opbyggelige taler (1843 ff.) og hans *Øieblikket* (1855), med indslag af genrebillede, parabel m.v., men også episk prægede 'hverdagshistorier'. Den ultrakorte, ikke-episke prosa, der kan noteres blandt dannelsesromanens handlingsretarderende elementer, dyrkes i Poul Møllers filosofisk tilspidsede "Strøtanker" (1819 ff., først trykt i *Enten-Eller*, 1843) eller i form af udråb og aforisme i Kierkegaards "Diapsalmata" (i *Enten-Eller*, 1843). (Om genren som helhed se Mogens Brøndsted (red.): *Kortprosa i Norden*, 1983).

Den lyriske digtning

Som de øvrige genrer ekspanderer også den lyriske digtning stærkt op gennem 1800-tallet og når hen i perioden en særlig udbredelse i form af sangtekster; titler som C. Plougs *Nyere Sange og Digte* (1869) og J.C. Hostrups *Viser og Vers* (1852) eller *Sange og Digte fra tredive Aar* (1872) vidner sammen med utallige vise- og sangbøger om denne udvikling (jf. Hans Kuhn: *Defining a Nation in Song*, 1990).

Der ligger i den tidlige romantiks hævde af digtningens selvberoende eksistens en afstandtagen fra traditionelle genrer som lære- og lejlighedsdigtning. Begge genrer kendes dog i perioden, læredigtet således hos den ældre Oehlenschläger (*Digtekunsten*, 1849) og hos Henrik Hertz (*Gjenganger-Breve*, 1830); men især lejlighedsdigtet flourerer i form af talrige festsange og - værdifuldere - mindedigte som fx Oehlenschlägers digte over Wiedewelt (i *Den danske Tilskuer*, 20.1.1803) og Vahl (i *Kjøbenhavns Adresse-*

Contours Efterretninger, 29.12.1804), Hauchs digt over Christiane Oehlenschläger (1841, tr. i *Lyriske Digte*, 1842), Grundtvigs over Henrich Steffens (*Berlingske Tidende*, 14.3.1845), Heibergs over Adelaide Bombelles (i *Adresse Avisen*, 21.12.1857) og mange flere: Blicher, H.C. Andersen, Ploug (jf. Sune Auken: *Eftermæle*, 1998).

Romantikens høje prioritering af fantasi og følelse hindrer heller ikke udviklingen af en tankedigtning af naturfilosofisk eller anden art fx hos nyplatonikeren Staffeldt (fx "Det høiere Liv" i *Nye Digte*, 1808), den unge Hauch ("Naturforskeren", i *Iris. Nytaarsgave for 1819*, 1819) eller i J.L. Heibergs *Nye Digte* (1841). Blandt periodens genrer bør også nævnes en til dels selvbiografisk præget lyrik, der i fortsættelse af tendenser hos Ewald og Baggesen sætter digteren og hans eksistens som sådan i centrum: Grundtvigs "Strandbakken ved Egeløkke" (i *Saga. Nytaarsgave for 1812*, 1811) m.fl., Blichers "Præludium" (i *Trækfuglene*, 1838) og Hauchs "Bekiendelse" (i *Lyriske Digte*, 1842) eller blandt de yngre: H.C. Andersens "Digterskibet" (i *Nyt Repertorium for Moerskabslæsning*, 19.5.1830, *Phantasier og Skizzer*, 1831) og Carl Baggers "Nornen ved Sværmerens Vugge" (i *Ossian. Et Ugeblad*, udgivet af C.F.W. Lahde, årg.11, 1836, nr.2), der afspejler den yngre generations syn på den forpinte digtereksistens.

Som periodens absolut dominerende lyriske former må imidlertid nævnes den erotiske og den religiøse digtning samt naturlyrikken; naturen får imidlertid en særlig status i tidens digtning, idet naturfænomener i vidt omfang forekommer som symbol i de to førstnævnte delgenrer.

Den erotiske lyrik optræder i århundredets begyndelse som led i den nyplatoniske tankedigtning hos Staffeldt, der dog også ligesom den samtidige Oehlenschläger dyrker en mere jordisk kærlighed. I 1810'erne ses hos Ingemann en længselssyg kærlighedsdigtning, men den erotiske lyrik får sit store gennembrud med Chr. Winthers *Digte* (1828) og følgende digtsamlinger, der spænder fra den dæmpede melankoli eller bitre smerte à la Heine til 1840'ernes dyrkelse af kvinden og af kærligheden som idé. Centralt står digtkredsen "Til Een" hvoraf hovedparten udkom i *Digtninger* (1843) og *Lyriske Digte* (1849), med en efterslæt i *Nye Digte* (1851), *Nye Digtninger* (1853), *Sang og Sagn* (1858) og *Samlede Digtninger* (1860). Ligesom Emil Aarestrups "Erotiske Situationer" (i *Digte*, 1838) viser de tidens tendens til at indpasse det enkelte digt i en større komposition af forløbsmæssig karakter; Aarestrup dyrker således den undertiden dristige erotiske detalje i en situation, som ofte står som én blandt flere. Blandt periodens erotiske digtning kan videre nævnes H.C. Andersens ligeledes Heine-inspirerede "Hjertets Melodier" (i *Phantasier og Skizzer*, 1831) og Paludan-Müllers skildring af problematisk elskov i *Poesier* (1836-38). Mod periodens slutning ses på linje med den senere fase af Chr. Winthers erotiske digtning en ægteskabslyrik hos Carl Ploug (1853 ff.) og samtidig hos H.V. Kaalund. (Om periodens erotiske forestillinger se Sven Møller Kristensen: *Den dobbelte Eros*, 1966, hvortil Aage Henriksen: "Elskov og semantik", 1966).

Naturlyrikken optræder i århundredets begyndelse hos Staffeldt som en naturfilosofisk digtning om alnaturen i nyplatonisk forståelse, jf. ovenfor. Også Oehlenschlägers ungdomsdigtning rummer en naturfilosofisk dimension ("Natur-Temperamenter" i *Digte*, 1803), men byder oftere på billeder af mere konkret naturskønhed (fx "Langelands-Reise", 1805) ligesom senere Poul Møller i "Grøn er Vaarens Hæk" (ca. 1818); som i J.L. Heibergs "Natten er saa stille" (i *Prindsesse Isabella*, 1829) danner naturbilledet dog ramme om en sindstilstand. Mod periodens slutning sker en beslægtet kobling af naturskildring og livstolkning hos H.V. Kaalund (*Et Foraar*, 1858) og hos Chr. Richardt i 1860'erne.

Flere af de nævnte tekster eksemplificerer imidlertid, at store dele af periodens såkaldte naturlyrik snarere er landskabslyrik eller digtning om eksteriører i det hele taget, ofte med islæt af erotisk eller fædrelandshistorisk art som fx i Hertz' "Erindringer fra Hirschholm" (i *Foraarets Nytaarsgave for 1833*) eller Chr. Winthers "Sjælland" (i *Nogle Digte*, 1835); selv titler som Winthers "Vinterlandskab" (i *Digte*, 1828) eller Heibergs *Danmark. Et malerisk Atlas* (1842-43) viser sig at dække over tekster, der rækker ud over den rene natur- eller landskabsskildring.

Interessen for den isolerede lokalitet peger fra ca. 1820 frem mod genrebilledet, således Ingemanns *Reiselyren* (1820) eller Poul Møllers "Scener i Rosenborg Have" (formentlig fra 1819-21, men først kendt delvis og brudstykkevis i tryk 1826 og 1830, samlet i *Efterladte Skrifter*, bd. I, 1839). Omkring 1830 dyrkes det i humoristisk parodierende form af H.C. Andersen ("Skizze efter Naturen" i *Læsefrugter*, udgivet af A.F. Elmquist, bd. 48, 1830), mens Henrik Hertz og især Ludvig Bødtcher i det følgende årti henlægger scenen (og scenerierne!) til det eksotiske Italien; en anden eksotisme udfoldes i H.C. Andersens billeder fra en Jyllands-rejse i *Phantasier og Skizzer* (1831).

Der er i denne lyrik en overvejende tendens til at afbilde et evigt sommerligt Danmark, som også kendes fra samtidens billedkunst. Når der blændes op for det vinterklædte landskab, er det oftest i en mildnet version (Winthers "Vinterlandskab" i *Digte*, 1828; Ingemanns "I Sne staar Urt og Busk i Skjul" i *Huldre-Gaverne*, 1831); dog digter Blicher uden forbehold om vinterens barskhed ("Overture", *Trækfuglene*, 1838).

Der er ligeledes en tilbøjelighed til at skildre landskabet via en eksplicit bevægelse igennem det. Tendensen ses i Oehlenschlägers "De Kiørende" (i "Sanct Hansaften-Spil", *Digte*, 1803) og kan følges i fx Chr. Winthers "Vandring og Opdagelse" (*Nogle Digte*, 1835) og Carl Baggers "Promenaden om Natten" (i

Smaadigte, 1834). Som iagttaget flere gange ovenfor, er der i periodens lyrik en tendens i retning af det situative og handlingsdannende. (Om periodens naturdigtning se Vilh. Andersen: "Den Heibergske Skoles Naturopfattelse" i *Danske Studier*, 1893, og Klaus P. Mortensen: *Himmelstormerne*, 1993).

Betydelige islæt af naturskildring har den *fædrelandslyrik*, der fra ca. 1840 bl.a. manifesterer sig som en fædrelandssang med nogenlunde faste ingredienser. Som forløbere herfor kan man dels se Grundtvigs strofer over de faldne ved Sjællands Odde ("De Snekker mødtes", *Dagen* 6.3.1810) eller Ingemanns "Vift stolt paa Codans Bølge" (i *Julegave*, 1816); dels kan man pege på den hjemstavns- eller fødestavnsdigtning, der viderefører 1700-tallets elegiske poesier over barndommens egn (Thaarup, Baggesen), og som får sene aflæggere i Oehlenschlägers "Hjemvee" (i *Charis for Aaret 1806*, udgivet af K.L. Rahbek, 1805), Blichers ensbetitlede digt om "Lyngens brune Land" (*Digte*, bd. I, 1814) og endnu Poul Møllers "Glæde over Danmark" (1820, tr. i *Tilskuerne. Et Ugeskrift*, udgivet af K.L. Rahbek, 1. årg., 1823).

Behovet for en egentlig national- eller fædrelandssang opstår efter Napoleonskrigene (1792-1815) og fører først til en mislykket konkurrence 1818 (jf. Flemming Conrad: "Konkurrencen 1818 om en dansk nationalsang", 1991). Men snart lægges grunden til genrens endelige form med Grundtvigs "Langt høiere Bjerger" (i *Sange til den 10de April 1820*, udgivet af R. Nyerup, 1820) og Oehlenschlägers "Fædrelands-Sang" ("Der er et yndigt land", i *Samlede Digte*, bd. II, 1823). Fra o. 1840 redigeres sådanne ældre tekster, og nye kommer til med et fast sæt af elementer, der kan optræde enkeltvis eller ofte i kombination: dansk natur, sprog og historie. I H.C. Andersens "Danmark, mit Fædreland!" ("I Danmark er jeg født", *Fædrelandet* 5.3.1850), der som flere andre er fremkaldt af krigen 1848-50, ses denne model; ved sin omtale af de danske grønne øer som "mit Hjertes Hjem hernede" antyder digtet en bærende idé i hele perioden: til et hjem "hernede" svarer, skønt unævnt, et himmelsk hjem histoppe.

Som den første slesvigske krig fremkaldte en righoldig fædrelandsdigtning - også af fx Grundtvigs "Til Danmark" ("Fædreneland! Ved den bølgende Strand") i *Danskeren*, 24.5.1848; Plougs "Slaget ved Slesvig" ("Paaskeklokken kimed mildt") i *Fædrelandet* 4.5.1848 - blev nederlaget i 1864 besunget af bl.a. Chr. Richardt ("Et Aar" i *Nyere Digte*, 1864) og Fr. Paludan-Müller ("Maalet", dvs. "Brat af Slaget rammet", *Illustreret Tidende*, 13.11.1864).

Den religiøse lyrik kan generelt ses som et opbrud fra rationalismens forvaltning af salmetraditionen, som den kendes i *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (1798), og en tilnærmelse bag om denne til den ældre danske tradition, som kom til at præge den næste autoriserede salmebog: *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt* (1856) og flere følgende.

Oehlenschlägers religiøse digtning, især "Jesu Christi Gientagne Liv i den Aarlige Natur" (*Poetiske Skrifter*, 1805), der lader naturen symbolisere Jesu liv, er imidlertid ganske kirkefremmed, mens den naturfromme "Lær mig, o Skov! at visne glad" (i fortællingen "Eremiten", *Digtninger*, bd. II, 1813) dog fandt optagelse i salmebogen 1856.

En kristelig salmedigtning tager langsomt form med N.F.S. Grundtvigs "Dejlig er den Himmel blaa" (1811) og oplever en voldsom blomstring i de følgende årtier fra ca. 1820 med samme digters genoptagelse af salmetonen fra reformationstiden og Kingo, senere også gendigtning af middelalderlige, oldengelske samt talrige andre tekster. Parallelt hermed finder B.S. Ingemann sin gennemgående mere tyste, men på naturbilleder rige salmetone, der kulminerer med *Morgensange for Børn* (1837) og *Syv Aftensange* (1838). Sammen med Grundtvigs *Sang-Værk til den Danske Kirke I-II* (1837-41) og (på et beskednere niveau) C.J. Boyes salmedigtning i de samme år gør disse tekster 1830'erne til et højdepunkt i dansk salmedigtnings historie. Mod periodens slutning møder man Chr. Richardts stilfærdige religiøse digtning, der kun i begrænset omfang har fået plads i salmebogen. (Om genren se Th. Borup Jensen og K. E. Bugge (red.): *Salmen som lovsang og litteratur*, 1972, og Anders Malling: *Dansk Salme Historie*, bd. VIII, 1978).

Slutning

På tværs af de ovenfor nævnte genrer har Erik Lunding i sin afhandling om "Biedermeier og romantismen" (1968) påpeget en tendens i perioden til at dyrke de små litterære former, der kunne passe til den borgerlige hjemmekulturs livsformer: rimbrevet, sanglyrikken, dyrefablen og anden digtning for børn. Med navne som H.C. Andersen, Ingemann, Grundtvig, Kaalund m.fl. placerer 1800-tallet sig som den første store blomstringstid for børnelitteraturen (jf. Inger Simonsen: *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede*, 1942).

Samtidig kan man imidlertid, som oftere fremhævet ovenfor, konstatere en tendens til at lade enkeltværker indgå som led i store kompositoriske helheder. Digt kredse, herunder romancecykler, af

Oehlenschläger, Ingemann, Blicher, Winther og Aarestrup vidner herom. Hertil kan føjes Oehlenschlägers store trilogi om skjoldunge-kongerne (*Helge. Et Digt*, 1814; *Hroars Saga*, 1817; *Hrolf Krake. Et Heltedigt*, 1828) og på prosadigtningens område adskillige rammefortællinger af Blicher, Goldschmidt og Vilhelm Bergsøe.

1800-tallet var en stor tid for den litterære pastiche, men leverede også selv mønstre for kommende digtere. Hen over perioden blev der således inden for en bred vifte af genrer skabt normer for et nyt sæt af forskellige litteratursprog, hvoraf flere viste sig langtidsholdbare. Chr. Winthers betydning for dannelsen af en dansk lyrisk tradition kan således næppe overvurderes. Man kan også hævde, at perioden relativt hurtigt selv leverede mønstre for den litterære pastiche. Det er symptomatisk for situationen op mod 1870, at Vilhelm Bergsøe i *Fra Piazza del Popolo* (1867) kunne indlægge stilsikre prøver på tekster à la H.C. Andersen, Blicher, Paludan-Müller m.fl.